echo series

एवरशाइन

संस्कृत ज्ञान प्रकाशिका

प्रथमो भागः

लेखक
डॉ छविकृष्ण आर्य
एम.ए., बी.एड., एम. फिल., पी.एच.डी. साहित्याचार्य
(प्राचार्य)
केन्द्रीय विद्यालय, ए. एफ. एस. II
जामनगर (गुजरात)

सह-लेखिका
श्रीमती गीता आर्या
एम.ए. बी.एड
टी.जी.टी. (संस्कृत)
डी.ए.वी. पब्लिक स्कूल, बवाना,
नई दिल्ली

सम्पादकः
श्री किशोर कुमार झा
व्याकरणाचार्य, बी.एड.
टी.जी.टी. (संस्कृत)
केन्द्रीय विद्यालय, टैगोर गार्डन,
नई दिल्ली - 110027

EVERSHINE PUBLISHERS
SONI HOUSE, WZ-348, Nangal Raya, New Delhi-110046
Phone : 28111758, 28113958, Fax : 28112353
E-Mail : evershinepub@gmail.com

इस पुस्तक का कोई भी अंश या चित्र किसी भी प्रकार से उद्धृत करना सर्वथा वर्जित है।
इस पुस्तक की कुंजी, गाइड अथवा किसी भी प्रकार की सहायक-पुस्तिका छापना वर्जित है।

प्रकाशक

एवरशाइन पब्लिशर्ज़

सोनी हाऊस WZ - 348, नॉगल राया, नई दिल्ली - 110046

फोन नं. - 28111758, 28113958, फैक्स : 28112353

©सर्वाधिकार सुरक्षित

डिजाइन एवं टाइप सैटिंग

जैन कंप्यूटर्स

पुरोवाक्

संस्कृतभाषा विश्वस्य प्राचीनतमा समृद्धा सरला सरसा च भाषा विद्यते। एषा सर्वासां भाषाणां जननी स्वीक्रियते। अस्यां भाषायां वेदादिग्रंथा विद्यन्ते। वर्तमान-कम्प्यूटर युगेऽपि एषा एव भाषा सर्वाधिका उपयुक्ता भाषा मन्यते। इयं भाषा न केवलं सर्वाषां भाषाणाम् आधारः अपितु तत्र नैतिकानां मूल्यानां वृहत्कोषः अस्ति। अस्यामेव भाषायां भारतीयसंस्कृतेः मूलं विद्यते। संस्कृतस्य प्रचारेण प्रसारेण च सर्वभाषाणां कल्याणं भवति, भारतीय-संस्कृतेश्च परिचयः जनाः लप्स्यन्ते। यद्यपि संस्कृतस्य बहूनि पुस्तकानि माध्यमिककक्षाणां कृते पूर्वतः एव विद्यन्ते, पुनश्च भाषायाः चतुर्विध-श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः स्यात् इति चेतसि अवधार्य नूतनः प्रयासः मया कृतः। 'प्रवेशिका' भागेन संस्कृतस्य व्यावहारिकत्वमाश्रित्य येषां वस्तूनां प्रयोगः दैनिके जीवने भवति, तेषां सर्वेषां वस्तूनां संस्कृतशब्दानां परिचयः चित्रमाध्यमेन मया प्रदत्तः येन छात्राः सुगमतया अवगच्छेयुः । संस्कृत-ज्ञान प्रकाशिकायाः अवशिष्टेषु त्रिषु भागेषु गद्य-पद्य-नाटकादि तिसृणां विधानां प्रयोग माध्यमेन संस्कृत भाषायाः अवबोधः सहजतया भवेदिति प्रयासः विहितः । अभ्यास कार्यम् नवमी दशमी कक्षायाः प्रष्टव्य-प्रश्नान् चेतसि-अवधार्य प्रदत्तम्, येन छात्राः माध्यमिक कक्षायां संस्कृत विषये अपेक्षितान् अङ्कान् प्राप्नुयुः । संस्कृत भाषायाः अधिकाधिकः प्रचारश्च भवेत् । अस्य पुस्तकस्य प्रकाशनभारः एवरशाइन प्रकाशनेन वोढः। यद्यपि कृते प्रयत्नेऽपि त्रुटयः सम्भाव्याः सन्ति तथापि सहृदय-शिक्षकवर्यैः पुस्तकमिदं स्वीकृतं भविष्यति तथा संस्कृतमाध्यमेन संस्कृतशिक्षणे सहायकं भविष्यतीति कामये। केन्द्रीय-माध्यमिक-शिक्षा-परिषदः पद्धतिमाधृत्य आदर्शप्रश्नपत्रम् अपि पुस्तकान्ते शिक्षकाणां छात्राणां च सौकर्यार्थं प्रदत्तम्। अस्मिन् सारस्वतानुष्ठाने संस्कृतजगतः लब्धप्रतिष्ठस्य विद्वद्वरेण्यस्य श्री ओम्प्रकाशठाकुरमहोदयस्य विशिष्टसहयोगस्य कृते कृतज्ञतां ज्ञापयामि ।

भावत्कः

विदुषामनुचरः

छविकृष्ण आर्यः

प्राचार्यः

विषय सूची

क्र० सं०	अध्यायाः पाठ्य बिन्दवः च	पृष्ठ संख्या
	प्रार्थना	5
1.	वर्ण परिचयः (वर्णमाला ज्ञानम्)	6-11
2.	शिष्टाचारवार्तालापः	12-13
3.	अकारान्त पुंल्लिङ्ग शब्दाः, एकवचन शब्दानां प्रयोगः	14-18
4.	अकारान्त पुंल्लिङ्ग द्विवचनशब्दानां प्रयोगः	19-21
5.	अकारान्त पुंल्लिङ्ग बहुवचनशब्दानां प्रयोगः	22-23
6.	अकारान्त नपुंसकलिङ्ग शब्दानां प्रयोगः	24-27
7.	अकारान्त स्त्रीलिङ्ग शब्दानां प्रयोगः	28-31
8.	सः, तौ, ते, एषः, एतौ, एते इति प्रथम पुरुष वचन-त्रयाणां पुलिङ्ग सर्वनाम शब्दानां प्रयोगः	32-34
9.	सा, ते, ताः, एषा, एते, एताः इति प्रथमपुरुष वचनत्रणायां स्त्रीलिङ्ग सर्वनाम शब्दानां प्रयोगः	35-37
10.	त्वम्, युवाम्, यूयम्, अहम्, आवाम्, वयम् मध्यमपुरुष वचनत्रयाणां सर्वनाम शब्दानां प्रयोगः	38-40
11.	(कर्त्ताकारकम्) प्रथमा विभक्तिः प्रयोगः	41-45
12.	(कर्मकारकम्) द्वितीया विभक्ति प्रयोगः	46-50
13.	(कर्मकारकम्) तृतीया विभक्ति प्रयोगः	51-53
14.	(सम्प्रदानकारकम्) चतुर्थी विभक्ति प्रयोगः	54-57
15.	(अपादान कारकम्) पञ्चमी विभक्ति प्रयोगः	58-61
16.	(सम्बन्ध बोधे) षष्ठी विभक्ति प्रयोगः	62-66
17.	(अधिकरण कारकम्) सप्तमी विभक्तिः प्रयोगः	67-70
18.	(सम्बोधन) प्रथमा विभक्तिः	71-72
19.	संख्या प्रयोगः त्रिषु लिङ्गेषु	73-76
20.	सुभाषितानि (श्लोकाः)	77-79
	शब्द रूपाणि अकारान्त पुलिङ्ग शब्दरूपाणि	80-83
	आदर्श प्रश्नपत्रम्	84-88

प्रार्थना

गायत्री मंत्रः

ॐ भूर्भुवः स्वः। तत्सवितुर्वरेण्यं।
भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।।
यजु० 36/3, ऋ० 3/62/20

भावार्थः

उस प्राण स्वरूप, दुःख विनाशक, सुख स्वरूप, सकल जगत् के उत्पादक, वरण करने योग्य, शुद्ध स्वरूप देव को (परमेश्वर को) हम अपने अन्तः करण में धारण करें।
वह हमारी बुद्धियों को सन्मार्ग में प्रेरित करे।

त्वमेव माता च पिता त्वमेव
त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव।
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव
त्वमेव सर्वं मम देव देव।।

हे प्रभो ! तुम ही माता हो, तुम ही पिता हो, तुम ही बन्धु अर्थात् सम्बन्धी हो, तुम ही सखा (मित्र) हो, तुम ही विद्या हो, तुम ही धन हो अर्थात् तुम ही ज्ञान एवं धन के भण्डार हो। हे देवों के देव ! तुम ही मेरे सर्वस्व हो।